

PROSELIETENMAKERIJ IN HET GROOT RIJKS HOSPITAAL IN UTRECHT, 1843

In het maandblad „Oud-Utrecht“ van september 1980 schrijft A. H. M. van Schaik in zijn artikel „De lange hete zomer van 1580“ over het verbod tot uitoefening van de katholieke godsdienst in de stad Utrecht zo'n vierhonderd jaar geleden (1). Toch hoeven we niet zo ver terug te gaan om protestantse en katholieke geschillen in de stad Utrecht te vinden. Ook in de vorige eeuw waren er woelingen tussen beide kerkgenootschappen. Het Groot Rijks Hospitaal staat hierbij centraal (2).

Op 12 februari 1843 schrijft de Staatsraad Gouverneur der Provincie Utrecht F. Van de Poll een vertrouwelijk rapport aan koning Willem II over de verwijdering „tusschen de twee hoofdafdeelingen der Christenheid in Utrecht“ (3). Vanwaar deze brief van F. Van de Poll aan Willem II? Op 9 februari is bij Van de Poll een voor ons onbekende „achtenswaardige protestant“ gekomen met klachten over sommige beambten in het Groot Rijks Hospitaal. Deze beambten zouden zieke krijgslieden, vooral officieren, proberen over te halen toe te treden tot de kerk van Rome; deze opdringerige bekeringsijver heet: „proselietmakerij“.

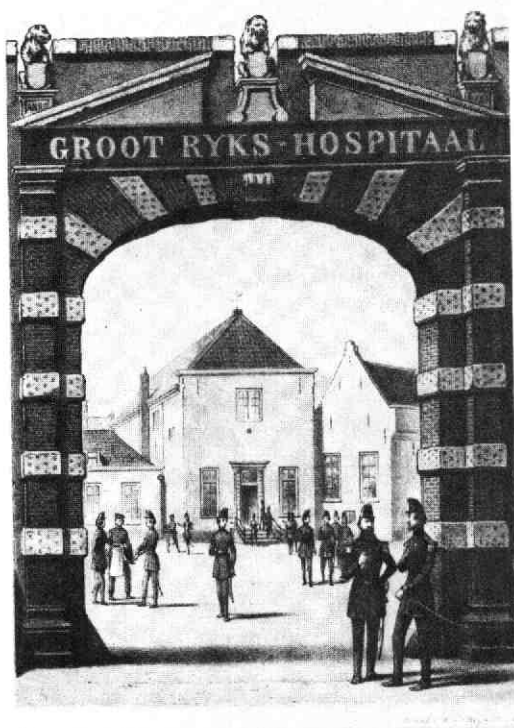
Van de Poll besluit zijn rapport met „ik heb echter gemeend Uwe Majesteit van deze gegeven informatiën niet onkundig te mogen laten, vooral, omdat ze zoo ver ging van aan die pogingen op de officieren vooral, voornemens te hechten, welke voor de rust en veiligheid van den staat van ver vooruitziende gevolgen zoude kunnen zijn“. Uit dit citaat blijkt dat Van de Poll bang was dat de onderlinge verstandhouding tussen Rooms-Katholieken en Protestanten wel eens uit de hand kon gaan lopen.

Koning Willem II vond de brief van Van de Poll ernstig genoeg om een geheim onderzoek in te laten stellen door de twee Ministers van Staat baron Pelichy de Lichtervelde, belast met de zaken van de Katholieke Erediensten, en baron van Zuylen van Nyevelt, belast met de zaken der Hervormde Kerk (4,5).

Samen besluiten zij het volgende te gaan onderzoeken. I. Welke beambten zijn Rooms-Katholiek in het Groot Rijks Hospitaal. II. Hoe groot is het aantal verpleegde militairen en onderofficieren aldaar. III. Op welke wijze heeft de geestelijke verzorging der krijgslieden daar plaats. IV. Zijn er werkelijk voorbeelden van protestantse militairen die op agressieve wijze zijn overgehaald om zich te laten bekeren tot de R.K. godsdienst (6). Opvallend is dat het onderliggende probleem van de geschillen tussen katholieken en protestanten niet wordt onderzocht, alhoewel ze er

wel zijn en aan het licht zullen komen in het onderzoek.

Pastoor C. Kuppens van de Sint Martinus-parochie (1824-1857) te Utrecht, dewelke samen met zijn kapelaan de R.K. zielszorg verricht in het Groot Rijks Hospitaal, wordt gevraagd zijn visie van het gebeuren op papier te zetten. Zijn verslag, in een soort kerklatijn

Gezicht op de poort van het Militair Hospitaal aan de Springweg, 1859. Chromolitho van P. W. van de Weijer. G.A.U. Top. Atlas Y 17.4.

geschreven, is een ware tirade tegen protestantse overheersing in Utrecht. Tevens geeft het een goed beeld van de samenstelling van het personeelsbestand van het hospitaal in 1843 (7).

Volgens Kuppens moet de oorzaak van de verwijdering niet bij de katholieken worden gezocht, maar bij de protestanten. „In moeilijke tijden en omstandighe-

den hebben de Rooms-Katholieken hier altoos vreedzaam onder protestanten verkeerd, zodat zij zich wel naar hunne wenken wilden schikken". Hij vervolgt zijn sterk geëmotioneerde verslag met te zeggen dat de Rooms-Katholieken zijn verstoken van alle belangrijke ambten. In 1843 was inderdaad slechts één lid van de Stedelijke Raad in Utrecht katholiek, er waren geen katholieken bij de Rechtelijke Collegiën en Gedeputeerde Staten der Provincie. Terugkomend op het militair hospitaal geeft hij het blad „De Nederlandsche Avondbode" de schuld van de onheuse aanvallen op de katholieken (8). Dit blad zou mensen indirect hebben opgestookt.

Tot grote verwondering van Kuppens blijkt het personeel van het Groot Rijks Hospitaal nochtans voornamelijk katholiek te zijn. Zijn verslag noemt de volgende „officianten" in het hospitaal:

1. een directeur-majoor (R.K.)
2. een eerste commissaris (R.K.)
3. een tweede commissaris (R.K.)
4. een adjunct overste (R.K.)
5. de schrijver (R.K.)
6. de assistent (R.K.)
7. twee ziekenvaders (R.K.)
8. twaalf oppassers en één kok (helft R.K.)
9. vier onderwijzers: één officier 1e klasse, één officier 2e klasse en twee officieren 3e klasse (3 R.K.)
10. een apotheker 1e klasse (niet R.K.)
11. een schrijver apotheker (niet R.K.)
12. circa 40 kweekelingen (8 à 9 R.K.)

Het getal der zieken bedroeg 106, waarvan 30 R.K. waren. De onderofficieren waren 5 of 6 in getal, waaronder 2 of 3 R.K.

In het jaar 1842 was slechts één bediende overgegaan naar het R.K. geloof. Deze was gehuwd met een Rooms-Katholieke vrouw en was uit eigen vrije beweging en overtuiging bekeerd. Zieke protestanten zijn nooit het slachtoffer geweest van proselitisme, volgens Kuppens.

Aan het slot van zijn betoog geeft de pastoor ons een beeld van de zielszorg in het Groot Rijks Hospitaal in 1843. De zieke militairen worden, wanneer zij dat verlangen, bijgestaan en bezocht door de pastoor of kapelaan van de Sint Martinus-parochie. Deze worden ook steeds tijdig geroepen bij een in levensgevaar verkerende zieke. De Heilige Sacramenten worden hun toegediend gewoonlijk op de zalen, doch nadat er een zekere afscheiding is gemaakt. In de paastijd en met het feest van Kerstmis worden de zieken in een afzonderlijke zaal gebracht „opdat zij te beter aan hunne Godsvrucht zouden kunnen voldoen, wanneer zij de H. Sacramenten ontvangen".

Op 2 maart 1843 stuurt baron Pelichy de Lichtervelde zijn concept-verslag van het gebeuren voor de Koning aan baron van Zuylen van Nyevelt. Hij vindt dat de Provinciaal Gouverneur nooit een zo lichtvaardige en ernstige beschuldiging tegenover de katholieke zielzorg in het hospitaal had mogen uiten, doch alleen af te gaan op de informatie van één enkel persoon „die zelfs nooit in dat ziekenhuis zou zijn geweest". Hij vindt dat we de onrust tussen de godsdiensten niet

hier moeten zoeken, maar in een veel breder verband. Verschillende protestantse bladen, zoals de Evangelische Kerkbode en de Nederlandsche Avondbode, wordt verweten de rust en het „heil van den staat" te ondermijnen, door protestanten op te hitsen tegen de katholieken. Tevens maakt hij melding van het feit dat, hoewel tweevijfde van de bevolking in de stad en land van Utrecht Rooms-Katholiek is, zij toch is uitgesloten van enig belangrijk gezag, hetgeen De Pelichy doet denken aan vroegere onderdrukking (9).

Hij besluit met het advies de regering en de rechterlijke macht op te laten treden tegen dit soort „woelingen, uitspattingen van de (protestante) drukpers en burgerlijke onverdraagzaamheid". De zaak van het Groot Rijks Hospitaal vindt hij opgeblazen en volstrekt onbelangrijk. Van Zuylen van Nyevelt wil echter in het verslag aan de Koning de vier punten van het eigenlijk onderzoek aanhouden. Hij acht het niet verstandig om bij Zijne Majesteit de verwijdering tussen protestanten en katholieken in het algemeen vast te pinnen op dit eene geval (wat waarschijnlijk niet waar is) in de stad Utrecht.

Na een felle briefwisseling, die verschillen tussen beide religies waren blijkbaar ook doorgedrongen tot het Ministerie, komt men tot overeenstemming over het eindrapport aan de Koning. Van Zuylen van Nyevelt krijgt zijn zin, er wordt niet gerept over de algemene problemen, het gebeuren in het Groot Rijks Hospitaal wordt afgedaan als een storm in een glas water (11). Koning Willem II ziet na lezing van het eindrapport af van verdere maatregelen. Dit zou misschien niet het geval zijn geweest als hij de brief van pastoor Kuppens en het concept-verslag van baron Pelichy de Lichtervelde had gelezen.

F. A. M. Hennekam

Noten

- 1) Maandblad Oud-Utrecht; september 1980.
- 2) Het Groot Rijks Hospitaal is de huidige dependance van het Militair Hospitaal Dr. A. Mathijssen aan de Springweg in Utrecht.
- 3) Algemeen Rijksarchief (ARA). Tweede afdeling, archief Kabinet des Konings, 1841-1897, geheim, inventarisnummer 4154, exhibitum 26 maart 1843 nr. X7.
- 4) ARA-Tweede afdeling, archief Kabinet des Konings, 1841-1897, geheim, inventarisnummer 4153, exhibitum 17 februari 1843 nr. 15.
- 5) Het Ministerie van Eerediensten heeft bestaan van 1805-1870. Van 1815-1870 was het globaal verdeeld in: 1. Departement voor de Hervormde Eerediensten en andere Eerediensten, behalve de R.K. 2. Departement betreffende de Rooms-Katholieke Eeredienst. 3. Commissie en hoofdcommissie tot de zaken der Israëlieten.
- 6) ARA-Tweede Afdeling, archief Ministerie van Eerediensten, 1805-1870, geheim-archief der R.K. zaken, dossier 235.
- 7) zie 6.
- 8) Nederlandse Avondbode, tevens courant der stad en provincie Utrecht; algemeen nieuws- en advertentieblad, maandag 13 februari 1843 nr. 19.
- 9) zie ook de brief van pastoor C. Kuppens.
- 10) zie 6.
- 11) zie 4.